

Резюме. В работе представлены теоретические обобщения и экспериментальные исследования психологических особенностей переживания кризиса среднего возраста, что предполагает изучение заостренных внутриличностных противоречий и особенностей личности как психологических факторов его образования, определении психологических особенностей типов переживания кризиса, развитие системы психокоррекции для ликвидации или сокращения его негативных проявлений.

Ключевые слова: жизненный кризи, кризи среднего возраста, переживание кризиса, самоактуализированная личность.

Summary. The article represents a theoretical synthesis and experimental research of psychological characteristics of experiencing mid-life crisis, which is the study pointed interpersonal conflicts and character traits of personality as psychological factors of its occurrence, isolating the psychological characteristics of types of experiences crisis, developing psychocorrection system to eliminate or reduce its negative manifestations.

In order to determine the personal characteristics of the person who is going through difficult life situation or age crisis, we conducted an experimental research, which was attended by voluntary agreement involved men and women aged 35-45.

After the reasearch was made with chosen set of techniques we have found that women specific to dependence and attachment to others, a negative view of human nature, which manifests itself in distrust and inharmonious relationships with others. Men are mostly diffident, wary of the outside world, they tend to avoid solving everyday problems. In general women doubt the decisions and prefer to get support from others in difficult situations. Both men and women appear androgynous character attributes, allowing them to detect as appropriate masculine or feminine traits. However, in the group which has been studied most people do not have a stable position in life and conscious life satisfaction index.

We can see some prospects for further study in the development and testing of correctional programs to increase the level of self-actualization, life satisfaction, sense of responsibility for their own lives and the formation of a stable life position.

Key words: experiencing mid-life crisis, study pointed interpersonal conflicts, types of experiences crisis.

УДК 159.923 – 055.2

Д.О. САВЕНКО

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ ЖІНКИ-МАТЕРІ

З урахуванням сучасних наукових досліджень психології особистості материнство вивчається в аспекті задоволеності жінкою своєю материнською роллю, особистісною ідентифікацією. Самоідентичність жінки в період раннього віку дитини тісно пов'язана з її роллю матері і здатністю власного самовираження.

Ключові слова: материнство, самоідентичність, асертивність, маргінальність, тип прив'язаності.

Постановка проблеми. Більшість сучасних досліджень зосереджені на психології дитини, поряд з чим не менш важливим залишається дослідження психології матері. З народженням дитини її світосприйняття та самосприйняття змінюються назавжди. Проте фактори, які впливають на їхнє формування залишаються недослідженими.

Мета статті. Теоретично проаналізувати фактори формування світосприйняття жінки-матері.

Результати теоретичного дослідження. У науковому просторі питання жіночої ідентичності вивчають відомі дослідники, представники українського психологічного співтовариства: Т.Говорун, П.Горностай, Т. Гундорова І. Жерьобкіна, О.Забужко, О.Кікінежді,

О. Качарян та інші. Важливість розвитку гендерної ідентичності зумовлена посиленням інтересу до проблеми вибору самовираження, отримання «сутнісного Я».

Слідом за Г. Філіповою, С. Мінюровою, Є. Тетерлевою визначаємо материнство не лише як умову для розвитку дитини, але і як особливу потребнісно-мотиваційну складову психології жінки, що формується протягом усього життя [6, с.63].

Фактори, які впливають на світосприйняття жінки-матері описані багатьма дослідниками відірвано один від одного. Ми ж припускаємо, що всі вони в більшій чи меншій мірі впливають на свідомість жінки. Крім того вони мають між собою зв'язок.

Один із важливих факторів, що впливає на світосприйняття жінки-матері — мотиваційна сфера.

О.І. Захарова провела дослідження, основним підсумком якого стало виділення специфіки мотиваційної сфери матері: починаючи з народження дитини і на тривалий період часу в мотиваційній сфері жінки лідирує прагнення до досягнення щастя і благополуччя дитини. У багатьох жінок ці мотиви відсувають на другий план сферу подружніх відносин. Проте виділення специфічної для жінки, яка стала матір'ю, особливості мотиваційно-потребнісної сфери не означає абсолютної однаковості. Очевидно, що міра переваги материнських мотивів різна: для когось дитина - це все, що є важливого в житті, для когось - це головне, але не єдине що складає зміст життя, а хтось поєднує материнство із задоволенням інших потреб або навіть надає перевагу чомусь іншому.

З урахуванням зазначених індивідуальних особливостей особистості матерів необхідно відзначити тенденцію до збагачення її мотиваційної сфери у зв'язку з дорослішанням дитини: зростання її автономії дозволяє жінкам повертатися до своїх особистих і професійних інтересів [3, с.104]. Тому це і буде одним із конструктивних факторів, що формує нове світосприйняття жінки, яка має дитину раннього віку.

В рамках досліджуваної проблеми можна зробити припущення про те, що настільки різна реалізація батьківських функцій може бути пов'язана не просто з ведучим для цієї діяльності мотивом (у нашому випадку мотивом досягнення щастя дитини практично у всіх жінок), а з тим, який це має для матері особистісний смисл. Іншими словами, відмінності в характері здійснення батьківства можуть бути обумовлені тим, якою системою відносин між провідними мотивами задається та чи інша поведінка матері.

Саме в результаті процесу внутрішнього співвідношення мотиву діяльності з іншими мотивами, які складають мотиваційно-потребнісну сферу особистості, породжується її смисл. Саме особистісні смисли, а в разі їх усвідомлення особистісні цінності, є основними утворюючими одиницями свідомості особистості, які визначають головне і відносно постійне відношення людини до основних сфер його життя - до світу, до інших людей, до самого себе [3, с.105].

Тому цінності будуть ще одним фактором, що впливають на світосприйняття, проте вони детерміновані мотивами.

Формування власного «Я», саморозвиток відбуваються на тлі прийняття себе й цілісного позитивного ставлення до себе, що забезпечує його конструктивний характер. Коли почуття до себе негативні, виникає тенденція до міжособистісно-руйнівної поведінки. На основі самооцінки виникає певне емоційно-ціннісне ставлення до себе, власна цінність. Тому в кінцевому підсумку певний вплив на моральний розвиток особистості чинить не стільки узагальнена самооцінка, скільки узагальнене ставлення особистості до себе [1, с.20]. Адже та чи інша особистісна цінність у образі «Я» функціонує як відносно жорстка програма певних типів поведінки [2, с.38].

Один із найважливіших факторів, який впливає на сприйняття себе і світу молодою матір'ю виступає тип прив'язаності.

Вже І.Я. Бахован виділяв не тільки позитивний аспект прив'язаності дитини до матері, але і негативний [7, с. 68].

Перший аспект проявляється в безумовності любові матері, оскільки вона любить дитину не за щось, а саме тому, що вона – її дитина. Всі діти матері мають рівні права на її

любов і піклування саме тому, що вони її діти. Негативний аспект прив'язаності проявляється в тому, що вона може перешкоджати розвитку індивідуальності людини, оскільки вона залишається для неї дитиною, хоча фактично вже подорослішала [7, с. 69]. Проте не кожна мама може дати дитині цю самостійність і свободу через власну неспроможність або неготовність. Автори описують цей вплив як гіперопіку на розвиток дитини. І припускаємо, що самоідентичність жінки в даний період теж носить проблемний характер, адже жінка втрачає власне «Я» в дитині, яка вже не потребує стільки уваги мами.

Кожна людина може сприймати себе об'єктом і суб'єктом прихильності. Необхідно розрізнити такі поняття, як модель матері, себе як об'єкта прихильності, модель себе як суб'єкта прихильності і модель дитини про неї як про об'єкт її прихильності. За відносної вираженості та диференціації суб'єкт-об'єктних відносин у контексті теорії прихильностей розрізняються додаткові і реципрокні (або взаємні) варіанти прихильності. При першому варіанті одна людина відчуває себе об'єктом прихильності, приймаючи любов і залежність іншого, який є "носієм" і "джерелом", тобто суб'єктом прихильності. При другому варіанті відносини прихильності є взаємними, і обидва партнера в рівній мірі є й відчувають себе об'єктами та суб'єктами прихильності.

Що стосується материнської любові, то вона характеризується додатковими відносинами прихильності: оскільки мати не потребує захисту, підтримки та забезпеченні своєї безпеки з боку своєї дитини, вона найчастіше виступає як об'єкт прихильності, а дитина - як її суб'єкт [8, с.147].

Як уже зазначалось, витоки материнської любові також мають інстинктивний, природний характер. Сам факт народження дитини "запускає" материнський інстинкт, який забезпечує потрібні форми поведінки. Разом з тим особливості материнської поведінки, які визначають якість прихильності дитини, багато в чому мають соціально обумовлений характер і залежать не тільки від характеру матері, але і від культурних стереотипів, прийнятих у суспільстві. Кроскультурні дослідження, що проводились в рамках цієї теорії, показують залежність відносин матері і дитини від суспільних установок і особливостей культури [8, с.149].

Ще одним фактором, який впливає на самоідентичність жінки можна визначити асертивність. Адже аналіз психологічної літератури показав, що самореалізація – здійснення можливостей розвитку Я, кінцевий результат самоздійснення, збалансоване й гармонійне розкриття всіх аспектів особистості жінки. Самореалізація неможлива без постійнодіючого процесу самовдосконалення як процесу прилучення до культури, постійного підвищення рівня своїх знань і активної реалізації себе в житті. А одним із факторів, який обумовлює рівень самореалізації жінки є асертивність, тобто здатність людини не залежати від зовнішнього впливу та оцінок, самостійно регулювати власну поведінку і відповідати за неї, це здатність людини упевнено та з гідністю відстоювати свої права, не зневажаючи прав інших.

Асертивність розглядається як базисна інтегративна характеристика особистості, що відображає її досягнення у розвитку відношень з іншими людьми, яка дає можливість ефективно вибудовувати свою поведінку у залежності від конкретних умов і у відповідності з прийнятими в соціумі нормами. Асертивна поведінка є прямою, відкритою, що не має цілло причинити шкоду іншим людям.

Несформованість асертивної поведінки, як способу адекватної взаємодії в міжособистісних відносинах, показника недостатньої розвиненості вольових якостей і комунікативних навичок, сприяє дезадаптованості людини в соціальній, сімейній, професійній сферах та може провокувати формування девіантних форм поведінки [9, с. 260].

Одним із факторів, правда деструктивних, що впливають на світосприйняття жінки-матері може бути маргінальність.

Тобто жінку, яка не пройшла вчасно період сепарації з дитиною (в період 2-3р.), можна визначити поняттям «маргінальна особа», що відображає роздвоєність, внутрішню суперечливість, трагічний розлад з самою собою, який відбувається під перехідним впливом різних станів Я.

Т. Мацейків та Ю.Римаренко описують цей процес з точки зору етнічної ідентифікації, вводячи поняття “маргінальна особа”[4; 5]. На наш погляд, він є схожий з процесом особистісної ідентифікації. Тому ми розмежуємо його на внутрішню і зовнішню складову.

Тоді “зовнішньо маргінальна особа” - це людина, яка опинилася на межі двох чи більше культур і тяжіє одразу до кількох спільнот. То “внутрішньо маргінальна особа” - людина, яка опинилася на межі двох періодів життя і тяжіє одразу до двох їх проявів, тим самим не вплітаючи отриманий досвід у новий, а тримаючись за нього, не проживаючи новий етап життя.

За визначенням Ю.Римаренка, маргінал - це суб'єкт, який залишив одне культурне оточення, але ще не став повноправним членом нового; виходячи з теми, ми вводимо поняття внутрішньої маргінальності жінки, яка продовжує жити в симбіотичному зв'язку з дитиною і психологічно не рухається далі сама і тим самим не дає психологічно рухатись дитині.

Це амбівалентний, психічно розколотий, нестійкий тип, що, прагнучи жити одночасно в двох світах, не живе в жодному з них; це індивід, який, прийнявши цінності двох чи більше соціокультурних, іноді навіть у чомусь конфлікуючих систем, відчуває соціальний дискомфорт, зазнає осуду в кожній з них. А. Роуз зазначає, що для маргінала характерні заплутаність особистих рис, непослідовність поведінки, також часто те, що можна назвати «розщепленою свідомістю» [5, с. 583].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, фактори, що впливають на світосприйняття жінки-матері різні, але взаємопов'язані. Основні з них, це — тип прив'язаності, мотивація, цінності, асертивність, маргінальність. Одні з них біологічно сформовані, а інші соціально. Проте важливість подальшого експериментального дослідження теми заключається в тому, що поведінка і світосприйняття матері безпосередньо впливають на світосприйняття її дитини.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Категорія “ставлення” в контексті розвитку образу “Я” особистості/ І.Д. Бех. // Педагогіка і психологія. - 1997 -№ 3 (16). с. 9-21
2. Бех І.Д. “Образ “Я” як мета формування і розвитку особистості”/ І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. - 1998. - №2(19) - с.30-40.
3. Захарова Е.И. Особенности мотивационной сферы матерей с детьми младенческого, раннего и дошкольного возраста / Е.И.Захарова // Весн.Моск.ун-та. – сер.14. – 2011. - №2. - с. 97–109.
4. Мацейків Т.І. Етнокультурна ідентифікація особистості./ Т.І.Мцейків // Педагогіка і психологія — 2001 - №1(30).с.17-23.
5. Міграційні процеси в сучасному світі : світовий, регіональний та національний виміри : (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія практика): [Енциклопедія / упоряд. Ю. І. Римаренко; за ред. Ю. Римаренка]. – К. : Довіра, 1998. – 912 с.
6. Минюрова С.А. Диалогический подход к анализу смыслового переживания материнства / С.А. Минюрова, Е.А. Тетерлева // Вопросы психологи – 2003 - №4 – с.63-74.
7. Самоукина Н.В. Симбиотические аспекты отношений между матерью и ребенком/ Н.В.Самоукина // Вопросы психологии – 2000 – №3. – с.67-81.
8. Смирнова Е.О. Теория привязанности: концепция и эксперимент/ Е.И. Смирнова // Вопросы психологии. М. 1995. - С.- 139-150.
9. Фальова О.Є. Асертивність як фактор самореалізації особистості жінки / О.Є. Фальова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди 2015 р. - Серія “Психологія”. - 2015. Випуск 50. - С. 258-267.

References

1. Beh I.D. Kategorija "stavlennja" v konteksti rozvytku obrazu "Ja" osobystosti/ I.D. Beh // Pedagogika i psihologija. - 1997 -№ 3 (16). s. 9-21.
2. Beh I.D. "Obraz "Ja" jak meta formuvannja i rozvytku osobystosti"/ I.D.Beh // Pedagogika i psihologija. - 1998. - №2(19) - s.30-40.
3. Zaharova E.I. Osobennosti motivacionnoj sfery materej s det'mi mladencheskogo, rannego i doskol'nogo vozrasta / E.I.Zaharova // Vesn.Mosk.un-ta. – ser.14. – 2011. - №2. - s. 97–109.
4. Macejkiv T.I. Etnokul'turna identyfikacija osobystosti ./ T.I.Mcejkiv // Pedagogika i psihologija — 2001 - №1(30).s.17-23.
5. Migracijni procesy v suchasnomu sviti : svitovyj, regional'nyj ta nacional'nyj vymiry : (Ponjatijnyj aparat, konceptual'ni pidhody, teorija praktyka): [Encyklopedija / uporjad. Ju.I. Rymarenko; za red. Ju. Rymarenka]. – K. : Dovira, 1998. – 912 s.
6. Minjurova S.A. Dialogicheskij podhod k analizu smyslovogo perezhivanija materinstva / S.A. Minjurova, E.A. Teterleva // Voprosy psihologii – 2003 - №4 – S.63-74.
7. Samoukina N.V. Simbioticheskie asepekty otnoshenij mezhdju mater'ju i rebenkom/ N.V.Samoukina // Voprosy psihologii – 2000 – №3. – s.67-81.
8. Smirnova E.O. Teorija prijazanosti: koncepcija i jeksperiment/ E.I. Smirnova // Voprosy psihologii. M. 1995. - S.- 139-150.
9. Fal'ova O.Je. Asertyvnist' jak faktor samorealizacii' osobystosti zhinky / O.Je. Fal'ova // Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni G.S. Skovorody 2015 r. - Serija "Psihologija". - 2015. Vypusk 50. - S. 258-267.

Резюме. С учетом современных научных исследований психологии личности материнство изучается в аспекте удовлетворенности женщиной своей материнской ролью, личностной и идентификацией. Самоидентичность женщины в период раннего возраста ребенка тесно связана с ее ролью матери и способностью собственного самовыражения.

Ключевые слова: материнство, самоидентичность, асертивность, маргинальность.

Summary. All authors reduce maternal stage functions in relation to the child's mother. However, awareness of themselves as mothers and as women in the early development of the child when the child is in a period of separation dropped. A child in two or three years – is an independent person. However, not every mother can give her child this independence and freedom through her own inability or unwillingness. The authors describe this effect (giperopeka) on child development, but self-identity of women in this period is also problematic unexplored nature.

The structural components of gender identity cards are representations (cognitive component): most of mothers in the early development of children begin to imagine themselves as a separate person, but when motherhood destructive effects on the individual woman is stuck on a single form of "mother-child" as a whole. Gender self-esteem (affective component) with adequate and timely separation from the child begins to reflect a desire to be, to give yourself time. However, if this process failed, self-esteem will also have blurred boundaries and she loses herself in motherhood, even when the family is not required.

Thus, factors affecting the outlook mothers are different, but interrelated. Some of them are biologically formed, and the other social. However, the importance of further experimental research theme lies in the fact that the behavior and outlook of the mother directly influence the worldview of her child.

Key words: motherhood, self-identity, assertiveness, marginality, type of attachment.